

te Haarlem, het enige model uit de zestiende eeuw. Het overzicht is ingedeeld naar provincie, plaats en kerk. De meestal beknopte beschrijvingen bevatten gegevens over de datering, bouwwijze, bouwers en/of schenkers, bijzondere merken en in voorkomende gevallen een analyse van afbeeldingen. Van der Poel besteedt ook bijzondere aandacht aan dikwijls verkeerde interpretaties van personen die het model in het verleden hebben gerestaureerd of geconserveerd. Het boek besluit met enige bijlagen: voetnoten, beknopte bibliografie en een kwantitatief overzicht in tabelvorm van scheepsmodellen in Nederlandse kerken.

Tijdens het symposium 'Het voorwerp als historische bron', gehouden op 26 mei 1982 in het Rijksmuseum te Amsterdam, werd geconcludeerd, dat historische voorwerpen een belangrijke bron voor historici kunnen zijn, mits er een speciale bronnenkritiek voor ontwikkeld zou worden en kennis omtrent de vervaardigings- en gebruiksomstandigheden beschikbaar zou zijn. Het fraai uitgegeven en goed geïllustreerde boek van Van der Poel voldoet daaraan geheel.

J. P. van de Voort

D. Grosheide, e. a., *Vier eeuwen Universiteitsbibliotheek Utrecht, I, De eerste drie eeuwen* (Utrecht: Bibliotheek der Rijksuniversiteit-HES Uitgevers, 1986, 303 blz., f39,50, ISBN 90 6194 016 8).

Vermeulen dwong respect af 'door den tact waarmede hij aan zijn *laten* den schijn van *doen* geeft'. Dit scherpe oordeel van een universitaire bestuurder over deze negentiende-eeuwse Utrechtse bibliothecaris is gelukkig volstrekt niet maatgevend voor het verleden van de universiteitsbibliotheek als geheel. Bovendien was, u raadt het al, Vermeulens slechte naam volgens de loyale auteur die hem beschrijft geheel onverdiend. Het bovenstaande is een van de weinige voorbeelden van charmante bijziendheid, die deel I van *Vier eeuwen Universiteitsbibliotheek Utrecht* sieren. Het zou bepaald oneerlijk zijn, de schrijvers te betichten van kritiekloze verheerlijking van de eigen instelling. Terecht dienen zij hun eigen werk aan als de eerste na de oorlog uitgegeven geschiedenis van een Nederlandse wetenschappelijke bibliotheek. Een licht verwijt kan slechts zijn dat de opzet een van de minder plezierige kenmerken vertoont van veel moderne ondernemingen: verbrokkeling in de uitvoering. Het nu verschenen eerste deel van de publikatie is geschreven door Pesch, Grosheide en Monna, die ieder enkele hoofdstukken voor hun rekening hebben genomen. Maar gelukkig heeft het betoog daaronder niet hinderlijk geleden. Deel twee, te schrijven door J. van Heijst, zal de periode na 1878 moeten behandelen.

De bibliotheekwetenschappen hebben zich allengs ontwikkeld tot een eigen discipline met specifieke vragen en een bijpassende aanpak. Het spreekt daarom vrijwel vanzelf dat dit nieuwe boek over de stads- en universiteitsbibliotheek in Utrecht veel aandacht besteedt aan huisvesting, personeel, beheer, collectievorming, voorwaarden en mogelijkheden tot raadpleging of uitlening en bovenal ook de catalogisering van het eigen bezit. Voor de verleiding een oordeel te vellen over de betekenis van het boekenbezit op bepaalde vakgebieden zijn de auteurs, als zij deze al hebben gevoeld, niet bezweken. Wel is er ruime aandacht gegeven aan de handelende personen. Bibliothecarissen in hun eigenaardigheden, volijverige of stelende *custodes*, naar pragmatisme of vakidiotisme neigende hoogleraren en weifelachtige bestuurders worden aan de lezer voorgesteld. Maar hierin zijn de drie schrijvers niet blijven steken. Zij laten ook zien hoe de in 1581 gestichte stadsbibliotheek haar boeken en handschriften ontfutselde aan onwillige

RECENSIES

kapittels en kloosters of tegenstribbelende executeurs-testamentair. Dit alles diende een hoger doel, dat later ook bereikt is, namelijk de oprichting van een universiteit. Voor het inderdaad zo ver was, steeg en daalde de aandacht van de stedelijke bestuurders voor de Utrechtse boekerij met het getij van de kansen op verwerkelijking van de plannen. Intussen waren het de predikanten, die het meest gebruik maakten van de collectie.

Wie een romantische voorstelling mocht hebben van menigten studenten die in de achttiende eeuw de koude Janskerk binnendromden om boeken te lenen, wordt uit de droom geholpen. De bibliotheek was er voor iedereen, van stadspredikant tot stadsdokter en hoogleraar, maar nauwelijks voor de student. En inzage tijdens de korte openingstijden bleek veel gebruikelijker te zijn dan uitlening. Een publieke bibliotheek diende immers vooral als bewaarplaats van kostbare en zeldzame werken, als aanvulling op particulier bezit. Dat lag, ook al wijzen de auteurs daar niet op, tevens in de lijn van de universiteit van het *ancien régime*. Daar waren handboeken, collegedictaten en disputen van studenten de basis van de hoofdtaak, onderwijs. Het onderzoek werd als belangrijke bijzaak verricht door de professoren, die er dan ook zelf uitgebreide privébibliotheken op na hielden.

In de vroege negentiende eeuw, om precies te zijn in 1815, dwong de nieuwe wetgeving op het Hoger Onderwijs van Willem I tot veranderingen. De bibliotheek werd een studentenvoorziening die gangbare publikaties aanschafte ten bate van onderwijs en onderzoek. In Utrecht kwam inderdaad een aantal veranderingen tot stand onder de energieke leiding van de hoogleraar-bibliothecaris Van Heusde. Tenslotte verscheen de professionele bibliothecaris aan de einder in de persoon van de eerder genoemde Vermeulen, die overigens ook archivaris van de provincie was. Er kwam meer personeel, de collectie breidde zich fors uit en de leners kregen meer faciliteiten.

Het aardige van de Utrechtse bibliotheek is, dat de ontwikkelingen in organisatie, omvang, collectievorming en relatie tot bestuurders er niet buitennissig waren in vergelijking tot elders in Nederland. Daarom heeft het boek een paradigmatische functie. De stadsbibliothecaris maakte in de achttiende eeuw plaats voor hooggeleerden die de letterenfaculteit bevoordeelden — internationaal gezien een eigenaardig verschijnsel —, geen bibliografische hoogstandjes wilden uitvoeren en zich niet al te druk schenen te maken om hun bijbaantje. Het is in dit verband opvallend dat de enige echte bibliograaf die de Utrechtse universiteit in de late achttiende eeuw rijk is geweest, Christophorus Saxe, niets met het beleid in de bibliotheek te maken heeft gekregen. In de negentiende eeuw kwamen de professionele hulpkrachten en tenslotte de beroepsbibliothecaris. Naar wij hopen wordt binnenkort in deel twee aangetoond hoe zegenrijk dit laatste is geweest voor de voortgang van het wetenschappelijk onderzoek en het welzijn van de student.

J. Roelevink

C. S. L. Janse, *Bewaar het pand. De spanning tussen assimilatie en persistentie bij de emancipatie van de bevindelijk gereformeerden* (Dissertatie VU Amsterdam; 2e dr., Houten: Den Hertog, 1985, 348 blz., f75,-, ISBN 90 3310469 5).

De verzamelnaam 'gereformeerde gezindte' dekt in Nederland een breed scala aan theologische opvattingen, religieuze mentaliteiten en maatschappelijke verschijningen. De 'zware' rechterflank daarvan is het object van de knappe en zaakrijke dissertatie van dr. Janse. Van de vele